

AL-HIKMAH

Jilid	11	ISSN 1985-6822	2019
No.	1		1441

- APLIKASI PROGRAM ATLAS.TI DALAM PENYELIDIKAN KUALITATIF BIDANG PENGAJIAN ISLAM: SUATU CADANGAN AWAL... 3-21
Mohd Faiz, Mohamed Yusof & Nurhanani Romli
- LAKUAN LOKUSI GURU AGAMA BANGSA MELAYU... 22-40
Muhammad Zuhair Zainal, Mohd Farid Mohd Sharif, Md Baharuddin Abdul Rahman & Al-Amin Mydin
- DAKWAH SYEIKH NAZIM AL-QUBRUSI: ANTARA PENERIMAAN DAN PENOLAKAN... 41-59
Mohd Asyran Safwan Kamaruzaman, Mohd Haidhar Kamarzaman & Kamarudin Salleh
- PENDEKATAN STREET DAKWAH KEPADA BUKAN ISLAM DALAM KALANGAN PENDAKWAH NGO MUSLIM DI PULAU PINANG... 60-73
Mohamad Nasir Noor Azemy & Rosmawati Mohamad Rasit
- PERANAN GURU PENDIDIKAN ISLAM MEMBENTUK AKHLAK PELAJAR DI SEKOLAH MENENGAH KEBANGSAAN DAERAH KUNAK SABAH... 74-87
Rosnijah Arolah & A'dawiyah Ismail
- MANHAJ TARBIAH SAYYID MUHAMMAD ALI AL-SANUSI... 88-96
Mohd Sobirin Mohd Azehar & Ahmad Irdha
- ANALISIS FAKTOR KEAGAMAAN TERHADAP AMALAN BERSEDEKAH DALAM KALANGAN MAHASISWA ISLAM: APLIKASI TEKNIK FUZZY DELPHI... 97-117
Ahmad Ridwan Osman @ Hussin, Zaharah Hussin & Abdul Muhsin Sulaiman
- PENGURUSAN TABAYYUN DALAM DAKWAH... 118-131
Mohamad Zulkifli Abdul Ghani, Abu Dardaa Mohamad & Rosmawati Mohamad Rasit
- PENGIMARAHAN DI MASJID TUANKU MIZAN ZAINAL ABIDIN (MTMZA), PUTRAJAYA... 132-143
Ahmad Rijal Ghazali & Ahmad Irdha Mokhtar
- MANHAJ DAKWAH HABIB UMAR BIN HAFIZ... 144-159
Wan Suhailah Wan Abdul Jalil & Abu Dardaa Mohamad

Aplikasi Program Atlas.Ti dalam Penyelidikan Kualitatif Pengajian Pascasiswazah Bidang Pengajian Islam: Suatu Cadangan Awal

Application of Atlas.Ti Programme in Qualitative Based Research of Islamic Studies Postgraduate: A Preliminary Proposal

MOHD FAIZ MOHAMED YUSOF
NURHANANI ROMLI

ABSTRAK

Penyelidikan dalam bidang pengajian Islam telah berkembang dengan jayanya termasuklah melalui penghasilan penyelidikan ilmiah oleh calon-calon pascasiswazah sama ada di peringkat sarjana mahupun di peringkat doKtor falsafah. Tambahan lagi, pengkhususan dalam pengajian Islam bukan hanya berkaitan pengajian Al-Quran, Hadith, Fiqh ataupun persoalan akidah semata-mata. Malah telah merangkumi penyelidikan aspek perundangan, ekonomi dan kewangan, pengurusan, sains politik, pemikiran Islam kontemporari, industri halal serta sains gunaan berkaitan pengajian Islam. Berdasarkan sampel kajian daripada jumlah tesis pasca siswazah Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya yang telah dimuat turun secara dalam talian. Jumlah keseluruhan tesis di bidang penyelidikan pengajian Islam sebanyak 154 kajian pascasiswazah pada 2016 dan 56 kajian pascasiswazah dalam bidang pengajian Islam pada 2017 yang menjadikan jumlah keseluruhan kedua-dua tahun 2016 dan 2017 sebanyak 210 buah penyelidikan dihasilkan. Berdasarkan anggaran, kebanyakan kajian berkaitan pengajian Islam menggunakan metodologi kualitatif manakala hanya sejumlah kecil sahaja yang menggunakan pendekatan kuantitatif. Ini bererti pendekatan metodologi kualitatif merupakan metodologi yang paling banyak digunakan sehingga kini. Namun begitu, pengkaji dalam pengajian Islam hanya menggunakan kenyataan bertulis dan menganalisis secara manual dan tradisional serta tidak memanfaatkan program Computer Aided Qualitative Data Analysis Software (CAQDAS) seperti Altas.ti untuk membantu proses menganalisis data kajian kualitatif sama ada kitab-kitab turath atau transkrip temu bual sebagai sumber utama kajian. Jesteru, kajian ini akan membincangkan penggunaan Atlas.ti untuk penyelidikan dalam pengajian Islam khusus kepada kajian kualitatif. Selain itu, program Altas.ti turut sesuai dan praktikal untuk digunakan dalam membangunkan teoritikal dan sorotan literatur kajian sama ada kajian menggunakan metodologi kualitatif mahupun kuantitatif.

Kata kunci: *Kajian Kualitatif, Pengajian Islam, Atlas.ti*

ABSTRACT

Islamic studies research has grown successfully including through the increasing number of research by post-graduate candidates either in master or doctoral degree. Furthermore, research in Islamic studies is not merely related Quran, hadith or aqeedah. It has included research on legal, economic and financial, management, political science, contemporary Islamic thought, halal industry and applied science related to Islamic studies. Based on a sample study of the number of postgraduate thesis Academy of Islamic Studies University Malaya which has been downloaded online. The total number of theses in the field of research in Islamic studies is about 154 in 2016 and about 56 in 2017, the total of both 2016 and 2017 are 210 numbers of thesis. Based on the estimation, most of the Islamic studies postgraduate research use qualitative methodologies while only a few are using quantitative approaches. In other words, qualitative methodology is the most widely used method till nowadays. However, researchers in Islamic studies only use written statements and analyze them manually and traditionally and also does not utilize Computer Aided Qualitative Data Analysis Software (CAQDAS) such as Atlas.ti program to assist in the process of analyzing qualitative data primary documents such as kitab turath or transcripts of interviewer document. Hence, this study will discuss about the application of Atlas.ti program for postgraduate studies in area of Islamic Studies especially qualitative methodology. In addition, the Atlas.ti program is also appropriate and practical for use in developing research theoretical studies and literature review analysis whether the studies focusing on qualitative or quantitative methodology.

Keywords: *Qualitative Research, Islamic Studies, Atlas.ti*

PENGENALAN

Dalam bidang pengajian Islam khususnya pendekatan kualitatif telah begitu lama digunakan oleh sarjana-sarjana Muslim terdahulu. Walaupun pendekatan kualitatif tidak disebut dengan istilah yang langsung berhubung metode kualitatif. Namun, penulisan dan karya sarjana Muslim terdahulu menunjukkan sarjana Muslim menggunakan pendekatan seumpama metode kualitatif yang sedia ada pada masa kini. Contohnya, sarjana sosiologi Muslim yang terkenal telah mengarang Muqaddimah dengan menggunakan metode pemerhatian mengenai tingkah laku, persekitaran dan situasi pada zaman tersebut (Ibn Khaldun, 1993). Malahan, kajian Mahdi Zahraa (2003) telah mendapati sarjana-sarjana Muslim menyelesaikan permasalahan semasa berdasarkan pemerhatian dan kajian mereka terhadap terhadap realiti keadaan sosial masyarakat pada ketika itu. Walaupun sarjana Muslim dilihat turut menggunakan metode yang hampir sama dengan kualitatif terkini. Namun, pendekatan metodologi kualitatif khususnya dalam pengajian Islam perlu memenuhi kriteria tertentu.

Pertama, metode kualitatif perlu mengutamakan pendekatan berdasarkan sumber Al-Qur'an, hadis dan metode usul al-fiqh. Kedua, memastikan metodologi kajian mempunyai kredibiliti dan tidak boleh dipertikaikan. Ketiga, metode kajian kontemporari tidak mempunyai elemen atau apa-apa unsur yang jelas bertentangan dengan etika dan perundangan syariah (Mahdi Zahraa, 2003). Hasan Bahrom dan Mohd Sufi Ismail (2005) turut menyokong bahawa metodologi ijtihad atau istinbath hukum oleh ulama terdahulu mempunyai persamaan dengan metodologi kualitatif yang digunakan oleh pengkaji semasa. Malahan, sarjana Muslim terdahulu sangat menekankan aspek kesahihan dalam sumber data melalui penelitian terhadap kemampuan mengingat atau hafalan dan sejauhmana sifat dan latarbelakang individu yang melaporkan sumber tersebut. Begitu juga Mahmood Zuhdi Hj. Ab. Majid (2001) turut menjelaskan bahawa kajian kualitatif ini turut digunakan untuk memahami fenomena sesuatu permasalahan secara mendalam sepertimana telah diaplikasi lebih awal oleh para ulama silam dalam bidang fiqh yang mempunyai pandangan berdasarkan keilmuan mereka dan diikuti oleh situasi dan pemahaman realiti masyarakat pada zaman mereka. Di peringkat perkembangan ekonomi Islam secara khusus, Muhammad Akram Khan (1985) turut mencadangkan kajian ekonomi Islam secara situasi sebenar untuk memahami keadaan ekonomi dalam negara Islam. Kajian dalam ekonomi Islam bukan sekadar dalam bentuk teoritikal semata-mata malahan mesti mampu memahami permasalahan sebenar masyarakat Islam dan membentuk penyelesaian masalah tersebut berdasarkan pendekatan ekonomi Islam.

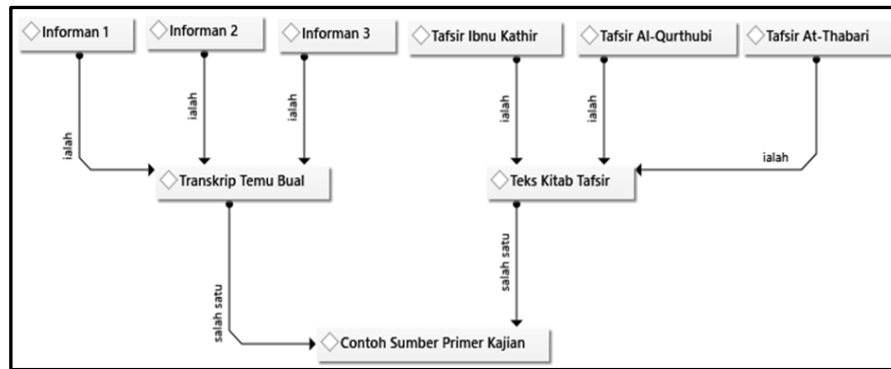
Namun begitu, penyelidikan akademik dalam bidang pengajian Islam tidak boleh bersifat static semata-mata. Dengan adanya perkembangan teknologi dan program terkini dalam pengumpulan dan menganalisis data kajian. Penyelidikan dalam pengajian Islam turut perlu mengaplikasi pendekatan tersebut untuk mengukuhkan aspek kesahan, kebolehpercayaan dan standard yang tinggi dalam menjalankan proses kajian, menganalisis dan memaparkan dapatan kajian. Kajian kualitatif secara dasarnya menggunakan pendekatan yang semulajadi atau natural untuk memahami suatu fenomena dalam konteks yang khusus. Ini bermaksud kajian kualitatif bertujuan memahami keadaan sebenar fenomena dan konteks kajian tanpa memanipulasi apa-apa situasi sebenar (Patton, 2002). Menurut Strauss dan Corbin (1990), pendekatan kualitatif berbeza dengan pendekatan kuantitatif kerana kajian kualitatif tidak menggunakan sebarang produser yang memberikan dapatan kajian berdasarkan statistik dan pengiraan. Oleh yang demikian, pendekatan kualitatif dilihat lebih sesuai dalam memahami sesuatu fenomena dengan mendalam. Kemmis dan McTaggart (2000) berpendapat objektif utama

kajian kualitatif ialah membantu manusia memulihkan dan melepaskan mereka daripada situasi yang tidak jelas, tidak adil, tidak rasional berkaitan struktur sosial yang menyekat pembangunan dan kemajuan individu serta masyarakat. Dalam penyelidikan pengajian Islam khususnya, majoriti kajian menggunakan pendekatan meneliti teks-teks turath dalam pengajian Islam contohnya kitab tafsir muktabar, kitab hadith dan syarah hadith, kitab-kitab fiqh muktabar dan karya-karya khusus yang telah dikarang oleh ulama atau sarjana Islam terdahulu. Penggunaan aplikasi CAQDAS seperti Atlas.ti sangat membantu para pengkaji sekiranya pengkaji mahir dan bijak menganalisis menggunakan program ini. Program Atlas.ti boleh mengekodkan teks-teks Bahasa Arab serta memaparkan imej-imej yang telah dipetik daripada kitab-kitab tersebut.

METODE PENGUMPULAN DATA KUALITATIF

Metode pengumpulan data bermaksud proses pengumpulan data dan segala maklumat yang berkaitan dengan isu dan permasalahan kajian yang dikaji. Pengumpulan data-data merupakan satu proses yang berkaitan dengan perancangan dan pelaksanaan pengumpulan data-data dengan menggunakan kaedah-kaedah kajian tertentu untuk memperolehi data serta maklumat yang berkaitan dengan isu dan permasalahan yang dikaji. Data-data tersebut kebiasaannya mempunyai maklumat dalam bentuk perangkaan fakta dan persepsi yang telah dikumpulkan untuk dianalisis (Idris Awang, 2001). Metode ini digunakan bagi mengumpulkan data-data yang berkaitan dengan penyelidikan untuk kajian ini. Kebanyakan penyelidikan menggunakan dokumen kitab tafsir muktabar, kitab hadith dan syarah hadith, kitab-kitab fiqh muktabar atau dokumen semasa contohnya akta atau perundangan berkaitan kajian. Dalam konteks ini, pengkaji boleh menentukan bahawa dokumen-dokumen utama ini sebagai sumber primer untuk dikodkan sebagai pengekodan terbuka. Dengan erti kata yang lain, penyelidikan pengajian Islam boleh menggunakan program Atlas.ti ini contohnya kajian memfokuskan kepada kajian tematik seperti perspektif Al-Quran, perspektif hadith atau pendekatan Usul fiqh. Pendekatan tematik ini berdasarkan pendekatan dan konteks kajian yang bersesuaian dengan bidang yang dipilih oleh penyelidik.

Rajah 1: Contoh Dokumen Premier Kajian Dalam Bidang Pengajian Islam

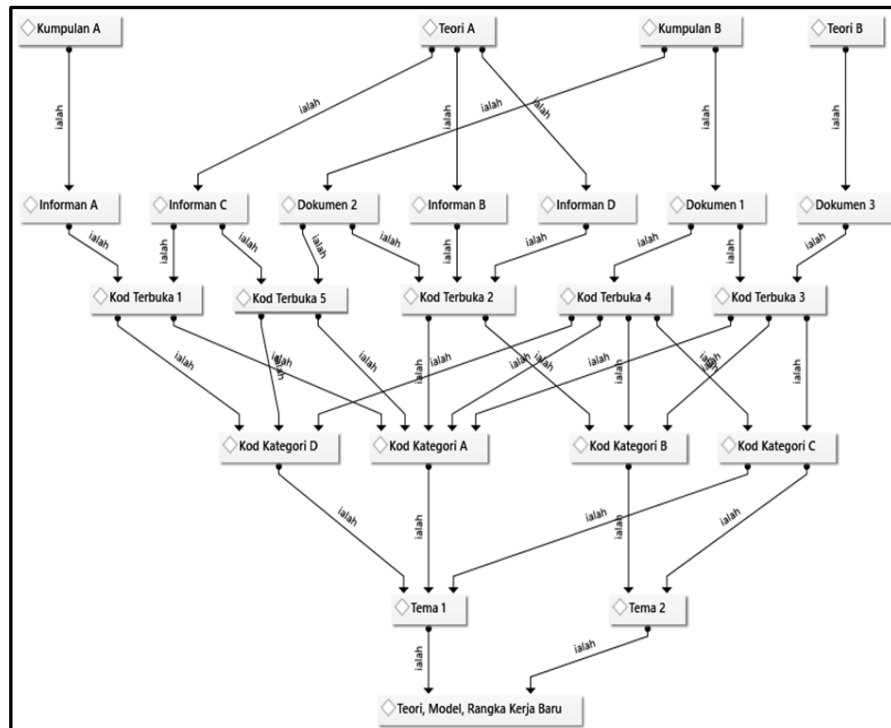

Rajah 1 menunjukkan salah satu contoh pemilihan sumber primer kajian. Sekiranya penyelidikan memfokuskan tematik Al-Quran, maka sumber utama ialah dokumen tafsir-tafsir yang dikaji ini sendiri. Begitu juga sekiranya konteks kajian adalah tematik hadith, maka sumber utama ialah dokumen kitab hadith dan syarah hadith itu sendiri.

METODE ANALISIS DATA KUALITATIF

Masalah utama dalam kajian kualitatif ialah keadaan data yang besar dan kompleks. Oleh itu, kajian kualitatif perlu mempunyai panduan untuk menghasilkan analisis yang betul. Analisis kajian kualitatif memerlukan penglibatan langsung pengkaji untuk menunjukkan kepentingan kajian dan mencapai objektif kajian. Proses menganalisis kualitatif melibatkan proses sepertimana dicadangkan oleh Miles dan Huberman (1994). Proses menganalisis kualitatif ini tidak semestinya dijalankan secara urutan sahaja malah kadangkala perlu dijalankan secara serentak dan berulang-ulang. Di peringkat awal kajian, pengkaji akan berhadapan dengan kekaburan dalam menganalisis data kualitatif. Masalah ini memerlukan penelitian secara aktif oleh pengkaji. Setelah segala data kualitatif berjaya diteliti dan diterokai dengan sempurna oleh pengkaji, maka segala kepentingan dan objektif kajian yang ingin dicapai semakin jelas (Hsiung, 2014). Mohd Faiz Mohamed Yusof (2017) menjelaskan bahawa terdapat 3 peringkat yang digunakan untuk menganalisis data kualitatif iaitu pengkoden (coding), nota memo (memoing) dan penjelasan mendalam (thick descriptions). Berikut adalah gambaran mengenai proses menganalisis data kualitatif.

Rajah 2: Contoh Gambaran Proses Menganalisis Data Secara Kualitatif

Rajah 2 menunjukkan gambaran proses menganalisis data secara kualitatif. Terdapat tiga proses menganalisis data yang digunakan iaitu pengekodan terbuka, pengekodan baru, pengekodan bertema dan catatan memo. Dalam penyelidikan pengajian Islam contohnya teori A boleh mewakili kitab muktabar seperti Tafsir Thabari, Tafsir Qurtubi dan Tafsir Ibnu Katsir sekiranya penyelidik menjalankan penyelidikan bertema tafsir contohnya. Selain itu, dokumen utama ini juga boleh digunakan untuk menganalisis transkrip kajian daripada data-data temu bual yang diperolehi daripada lapangan setelah proses pengumpulan data. Berikut adalah penjelasan mengenai ketiga-tiga proses menganalisis data kualitatif.

1. Pengekodan

Program Atlas.ti boleh mengekodkan data-data primer secara langsung dengan jelas. Sebarang perkataan, istilah, percakapan atau teks boleh dipetik secara terus dari teks. Pengekodan bermaksud proses mengatur dan menyusun data selepas proses pengumpulan data daripada temu bual. Pengekodan bertujuan untuk melabelkan, menyusun dan mengatur data mentah yang diperolehi. Seterusnya, pengekodan digunakan untuk menghubungkan antara data dan pentaksiran kepada data. Ini bererti

pengekodan merupakan peringkat pertama dalam menganalisis data kualitatif daripada temu bual. Peringkat pertama proses pengekodan untuk mengenalpasti data-data penting yang diperlukan dalam penyelidikan yang dijalankan kerana data-data asas biasanya terlalu menyeluruh dan umum.

2. Pengekodan Terbuka

Umumnya, “pengekodan terbuka” ialah proses untuk mengasingkan data bertulis dalam teks yang banyak kepada data yang lebih teratur. Ini membolehkan data-data tersebut dikumpulkan bersama yang bersesuaian dan digunakan diperingkat analisis seterusnya (Hesse-Biber & Leavy, 2006). Pengekodan terbuka boleh mempunyai sekurang-kurangnya 10 kod atau sehingga 40-50 kod. Bagaimanapun, Bailey (2006) mengesyorkan agar tidak mewujudkan terlalu banyak kod kerana proses pengekodan boleh menyebabkan “pengekodan baru” seperti dalam rajah iaitu yang tidak dalam teori atau mungkin membuat kesilapan dalam pengekodan sekiranya terlalu banyak kod diwujudkan. Dengan menggunakan aplikasi Atlas.ti, petikan-petikan daripada sumber primer boleh dikodkan dalam satu kod terbuka bagi membezakan mengikut kod-kod tertentu berdasarkan data-data yang diterima tersebut. Ini merupakan langkah awal untuk menganalisis data-data primer tersebut. Sekiranya data primer merupakan transkrip temubual, pengkaji perlu meneliti setiap baris dalam transkrip temu bual dan mengekod apa sahaja yang berpotensi digunakan dalam menganalisis data. Namun, semakin banyak mengekod dibuat dan diubah. Maka semakin banyak kod yang mungkin tidak digunakan apabila ke peringkat pengekodan kategori dan pengekodan bertema.

3. Pengekodan Kategori dan Bertema

Setelah data-data dikodkan menggunakan pengekodan terbuka. Data-data tersebut akan dikodkan lagi dengan pengekodan kategori. Pengekodan kategori adalah berdasarkan idea-idea, konsep, tindakan, hubungan, makna, dan lain-lain yang datang dalam data dan adalah berbeza daripada pengekodan terbuka. Pengekodan kategori digunakan untuk mengurangkan data dengan menggabungkan kod-kod awal kepada kategori yang lebih besar yang menggabungkan pelbagai kod-kod awal. Ini bertujuan meminda kod-kod awal yang agak literal atau makna tersurat sahaja kepada kod-kod yang mempunyai konsep tertentu (Hesse-Biber & Leavy, 2006). Pendekatan pengekodan dalam kajian kualitatif tidak hanya tertakluk kepada pendekatan pengekodan sahaja tetapi mempunyai banyak kepelbagaian kepada kepada situasi kajian yang dijalankan (Saldana, 2013). Setelah pengekodan kategori, kod-kod kategori akan digabungkan

mengikut tema dan idea-idea yang dibentuk berdasarkan data-data temu bual yang telah dikodkan. Pengekoden bertema ini bertujuan untuk membentuk gabungan tema bagi mewujudkan sebuah model, teori atau hubungan yang baru hasil daripada analisis kajian kualitatif yang dijalankan. Dalam penyelidikan pengajian Islam, sumber rujukan tekstual meliputi pelbagai kategori. Seringkali pengkaji hanya mengemukakan dalam bentuk kenyataan semata-mata untuk mengkategorikan data-data kajian. Namun begitu, dengan aplikasi Atlas.ti ini memudahkan pengasingan data-data mengikut kategori tertentu.

4. Catatan Memo

Catatan memo (memoing) ialah tindakan merekodkan nota atau catatan tertentu bagi menggambarkan tentang apa yang dikaji sama ada di lapangan, selepas pengkoden data atau analisis data bertujuan mendapatkan suatu pembelajaran berkaitan kajian. Catatan memo mengumpul idea-idea secara bertulis dengan merekodkan mengenai konsep kajian dan hubungan yang berkaitan. Catatan memo cenderung berdasarkan tindak balas atau reflektif semasa dan selepas pengumpulan data. Catatan memo merupakan nota bagi penyelidik mengenai beberapa hipotesis berkaitan kategori dan hubungan antara kategori yang telah dikodkan. Oleh sebab itu, Clarke (2005) menyatakan catatan memo merupakan bentuk perbincangan dalaman diri sendiri atau pandangan pengkaji yang merupakan instrument kajian mengenai data-data yang diperolehi. Memo ini menambah kredibiliti dan kebolehpercayaan penyelidikan kualitatif dan menyediakan rekod menjelaskan maksud yang diperolehi daripada data mentah. Saldana (2013) memberi contoh pendekatan dalam catatan memo. Menurut Saldana (2013) lagi, catatan memo bukanlah satu kaedah yang tetap dan rigid kerana sebenarnya tidak terdapat kaedah-kaedah tertentu yang mesti diikuti semasa proses catatan memo. Bagaimanapun, setiap memo perlu mengandungi satu idea dan perlu bertarikh dan dirujuk.

Memo berkembang sebagai hasil penyelidikan dan mungkin berbeza dengan ketara dalam gaya dan cara. Bagaimanapun, kelemahan manusia cenderung untuk melupakan idea-idea yang diperolehi semasa mengalami atau diperhatikan pada kadar yang agak cepat dalam pengumpulan data. Oleh itu, catatan memo semasa pengumpulan data atau pada bila-bila sahaja setelah mendapatkan idea tertentu sangat diperlukan (Bailey, 2006). Kesimpulannya, catatan memo merupakan sebahagian daripada proses menganalisis data yang memerlukan persoalan, pernyataan hipotesis dan meneliti jawapan dalam data-data yang diperolehi.

5. Penjelasan Mendalam

Penjelasan yang mendalam berkaitan kajian meliputi perincian mengenai situasi kajian, interaksi dalam kajian dan setiap sesuatu data semasa pengumpulan data dijalankan. Penjelasan ini perlu menjawab persoalan berbentuk apa, siapa, bagaimana, bila dan mengapa sesuatu berlaku. Secara mudahnya, penjelasan mendalam merangkumi setiap aspek terperinci dalam kajian. Walau bagaimanapun, tidak semua yang data yang diperolehi perlu dimasukkan secara keseluruhan sebagai penjelasan kerana keperluan data masih memerlukan penilaian analitikal daripada pengkaji. Dengan maksud yang lain, pihak yang meneliti hasil kajian kualitatif hanya perlu mengetahui apa yang bermanfaat mengenai kajian dan bukan data mentah daripada lapangan kajian (Wolcott, 1994). Umumnya, penjelasan mendalam ini sukar untuk dinilai sejauhmana penjelasan yang disampaikan memenuhi kriteria penjelasan mendalam. Namun, aspek penjelasan yang mendalam dianggap selesai sekiranya pembaca dapat menggambarkan dengan bagaimana situasi kajian dijalankan (Bailey, 2006).

6. Induktif Dan Deduktif

Rajah 2 menunjukkan secara gambar rajah bagaimana proses deduktif dan induktif berlaku. Dalam kebanyakan penyelidikan menggunakan metodologi hanya menyatakan bahawa kajian mereka menggunakan analisis deduktif dan induktif. Namun proses analisis induktif dan deduktif tersebut tidak dinyatakan secara jelas contohnya menggunakan gambar rajah seperti di rajah 2. Secara mudahnya, deduktif bermaksud pandangan daripada khusus kepada umum. Kajian deduktif digunakan untuk menguji hubungan tertentu yang telah mempunyai teori (Gulati, 2009). Wilson (2010) pula menjelaskan bahawa pendekatan deduktif ialah membangunkan hipotesis berdasarkan teori yang sedia ada dan seterusnya mereka bentuk suatu kajian penyelidikan untuk menguji hipotesis tersebut. Dalam erti kata lain, sekiranya pendekatan deduktif digunakan dalam kajian. Satu set hipotesis perlu diuji untuk menentukan sama ada hipotesis tersebut betul atau salah. Ini menunjukkan pendekatan deduktif menggunakan satu teori yang khusus dan kemudiannya diuji untuk mendapatkan dapatan kajian yang lebih umum.

Umumnya, pendekatan induktif adalah berlawanan dengan pendekatan deduktif. Pendekatan induktif membalikkan proses yang dilakukan dalam pendekatan deduktif (Lancaster, 2005). Pendekatan deduktif daripada khusus kepada umum manakala pendekatan induktif pula daripada umum kepada khusus. Dalam pendekatan induktif, tidak terdapat apa-apa hipotesis boleh digunakan di peringkat awal kajian dan pengkaji

tidak menjangka sebarang kesimpulan sehinggalah kajian tersebut selesai. Dengan erti kata yang lain, sekiranya satu kod baru dibentuk (emerging code) yang tidak pernah didapati daripada teoritikal atau kajian lepas. Ini menunjukkan proses induktif dalam kajian tersebut secara jelas.

Neuman (2006) berpendapat penyelidikan induktif bermula dengan pemerhatian terperinci dalam situasi yang umum dan kemudiannya bergerak ke arah mengubal pandangan yang lebih khusus. Pendekatan induktif bermula dengan pemerhatian secara umum dan seterusnya teori digubal pada peringkat akhir kajian dan hasil daripada kajian yang dijalankan. Penyelidikan induktif melibatkan proses mendalam situasi kajian dan meneliti pembentukan penjelasan untuk membentuk kesimpulan apabila kajian selesai (Bennard, 2006). Dalam erti kata lain, tiada teori akan digunakan dalam kajian induktif pada permulaan penyelidikan dan pengkaji bebas dari segi mengubah hala tuju untuk kajian selepas proses penyelidikan telah bermula. Lodico et al, (2010) menjelaskan bahawa pendekatan induktif sering dirujuk sebagai proses daripada peringkat bawah ke atas yang mana pengkaji akan menggunakan metode pengumpulan data dan menganalisis data untuk menggambarkan permasalahan atau fenomena yang sedang dikaji. Seterusnya, dapatan kajian akan digunakan menuju ke arah pembentukan teori.

Jadual 3: Perbezaan Utama antara Deduktif dan Induktif (Saunders et al., 2003)

Deduktif	Induktif
Prinsip saintifik	Memahami dan mendalami berkaitan sikap, peristiwa dan nilai-nilai berkaitan kemanusiaan.
Pergerakan daripada data kepada teori	Mempunyai hubungan rapat dengan konteks kajian
Keperluan menjelaskan hubungan sebab antara pembolehubah	-
Pengumpulan data Kuantitatif	Pengumpulan data secara Kualitatif
Pengawalan bagi memastikan kesahihan data	Pendekatan fleksibel untuk membolehkan perubahan dalam penekanan kajian dan pengkaji merupakan sebahagian daripada proses kajian.
Menggunakan operasional konsep untuk memastikan kesahihan definisi	Pengkaji merupakan sebahagian daripada proses kajian
Pendekatan struktur yang	Pendekatan struktif yang fleksibel

sangat baik	tetapi mendalam
Pengkaji bebas dan tidak	Pengkaji merupakan sebahagian
berhubung dengan perkara	daripada proses kajian
yang dikaji.	
Keperluan untuk memilih saiz	Kurang kebimbangan berkaitan
sampel yang mencukupi untuk	pembentukan kesimpulan.
membina kesimpulan.	

Bagaimanapun, Mangan, Lalwani dan Gardner (2004) menjelaskan bahawa pembentukan teori melibatkan proses berulang yang menggunakan kedua-dua pendekatan iaitu deduktif dan induktif. Beliau juga menjelaskan teori yang sedia ada bersifat tidak muktamad dan bertujuan untuk mengisikan jurang apa yang telah diketahui dengan apa yang boleh diketahui (Parkhe, 1993). Pengasingan antara pendekatan deduktif dan induktif tidak membantu malah seringkali menyebabkan kegagalan kepada para pengkaji yang keterlaluan dalam penggunaan mana-mana satu pendekatan sahaja.

Metode kualitatif sangat bermanfaat untuk pendekatan induktif dan kajian penerokaan kerana ini akan menghala pengkaji kepada pembinaan hipotesis dan penjelasan berkaitan kajian. Kajian kualitatif bermula pada awal 1900an apabila para pengkaji kualitatif bertindak balas terhadap pendekatan dasar positivist dengan memberi pentafsiran yang dipercayai dan diakui kesahihan dalam penulisan kualitatif. Ini berdasarkan kepada kritikan pengkaji kualitatif yang berpendapat bahawa kajian positivist adalah agak asing dan pelik (Denzin dan Lincoln, 1994).

Terdapat beberapa kelebihan dalam menjalankan kajian kualitatif. Kajian kualitatif mempunyai nilai natural yang menyediakan pandangan sebenar kehidupan atau fenomena berkaitan kajian. Tambahan pula, data kualitatif dikumpulkan dalam tempoh masa yang berterusan menyebabkan ia sangat sesuai digunakan untuk mengkaji apa-apa permasalahan kajian. Kajian kualitatif menekankan pengalaman langsung manusia atau "people's lived experience" menyebabkan pendekatan ini sangat sesuai untuk memahami berkaitan manusia dalam satu-satu peristiwa, proses-proses dan struktur-struktur dalam kehidupan mereka. Selain itu, kajian kualitatif turut dicaadangkan sebagai strategi yang terbaik dalam kajian untuk menemui dan meneroka bidang-bidang yang baru (Amaratunga, 2002).

Pengkaji kualitatif menjelaskan bahawa tidak sepatutnya beranggapan bahawa hanya kuantitatif sahaja yang mampu menentukan kesahihan dalam dapatan kajian. Ini bermaksud terdapat beberapa praktik dalam kajian kuantitatif seperti eksperimen, statistik rasmi dan data kaji

selidik tidak sesuai dalam sains sosial (Silverman, 2001). Tambahan pula, pendekatan yang rigid atau tegar dan terlalu berstruktur tidak sesuai untuk kajian kualitatif. Berlaku keadaan kesukaran mengkaji proses sosial menggunakan metode kuantitatif. Oleh yang demikian, metode kualitatif digunakan kerana sangat sesuai dan mampu menyediakan data dan kefahaman secara terperinci. Kajian kualitatif turut mengadaptasi kepelbagaian metode yang menarik dan berkonsepkan kemanusiaan sepertimana penumpuan terhadap proses sosial.

Pentafsiran asas dalam kajian kualitatif ialah melibatkan elemen-elemen berikut. Pertama, pengkaji sangat berminat untuk mengkaji bagaimana responden “berinteraksi” dengan suatu fenomena dan situasi. Kedua, proses “berinteraksi” merupakan perantaraan melalui pengkaji sebagai alat atau instrumen kajian. Ketiga, strategi kajian menggunakan induktif. Keempat, hasil kajian dalam bentuk deskriptif (Meriam, 2002).

ANALISIS DATA KUALITATIF MENGGUNAKAN PROGRAM BERKOMPUTER

Miles dan Huberman (1994) telah mencadangkan penggunaan program Komputer untuk menganalisis data kualitatif. Berikut adalah cadangan proses menggunakan program komputer untuk menganalisis data kualitatif.

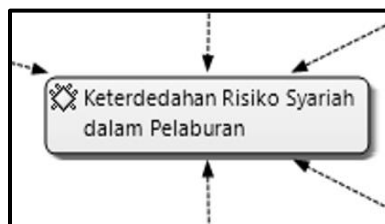
1. Membuat catatan di lapangan.
2. Menulis transkrip catatan di lapangan.
3. Proses mengedit termasuklah membuat pembetulan, penambahan dan penilaian catatan di lapangan.
4. Pengkodan iaitu melampirkan kata kunci untuk membahagikan atau mengkhususkan teks transkrip untuk memudahkan analisis kajian.
5. Penyimpanan data iaitu menyimpan teks transkrip dalam simpanan data yang tersusun.
6. Carian dan carian semula maklumat: Perisian analisis data kualitatif meletakkan segmen data secara berkelompok dan tersusun. Ini juga bertujuan memudahkan pencarian data apabila diperlukan semasa proses menganalisis data.
7. Menghubungkan data: Perisian analisis data menunjukkan hubungan data secara bersegmen daripada teks kajian termasuklah secara kategori, berkelompok ataupun rangkaian maklumat.
8. Catatan Memo: dihasilkan dalam menganalisis data kualitatif. Catatan memo merupakan komentar secara refeltif atau bertindakbalas daripada data yang diperolehi serta kefahaman yang mendalam mengenai data.
9. Analisis kandungan meliputi jumlah kekerapan, kelompok dan lokasi tempat perkataan dan frasa dalam teks kajian.

10. Persembahan data dengan meletakkan data terpilih atau data yang dikurangkan dalam format yang tersusun secara padat contohnya dalam bentuk matriks atau rangkaian data.
11. Melakar kesimpulan dan pengesahan. Perisian computer membantu untuk mentafsir data yang ditunjukkan dan menguji data tersebut.
12. Pembinaan teori: Perisian komputer turut digunakan untuk membangunkan teori yang sistematik, membina konsep yang jelas berkaitan dapatan kajian.
13. Pemetaan grafik dibuat menggunakan perisian computer dengan membentuk rajah bagi menggambarkan dapatan dan teori kajian.
14. Menyediakan laporan pertengahan dan laporan akhir.

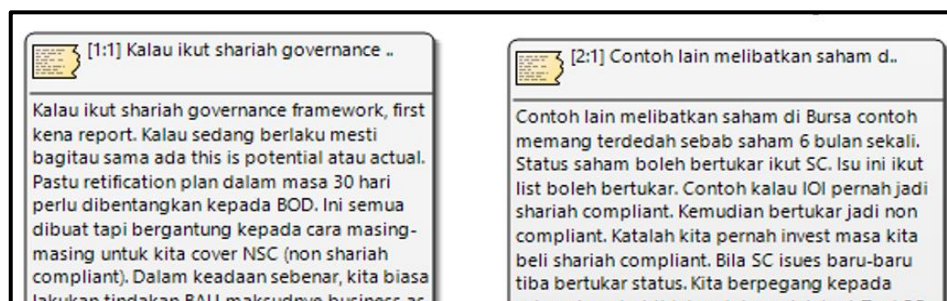
Lewins dan Silver (2007) berpendapat bahawa perisian computer dalam kajian kualitatif dikenali dengan akronim CAQDAS iaitu Computer Aided Qualitative Data Analysis Software yang merupakan perisian computer yang digunakan untuk menganalisis data kualitatif. Antara contoh CAQDAS yang biasa digunakan ialah ATLAS.ti, MAXqda dan Nvivo. Dalam kajian ini, pengkaji mencadangkan penggunaan perisian Atlas.ti yang dilihat lebih mesra pengguna dan mudah dipelajari menggunakan asas tunjur ajar. Tambahan pula, terdapat panduan yang mudah difahami dan dipraktikkan untuk menggunakan perisian Atlas.ti. Setelah data-data kualitatif dilakar dengan gambar rajah secara grafik. Hasil gambaran grafik tersebut turut menunjukkan proses menganalisis data secara kualitatif melalui pendekatan induktif dan deduktif. Bagaimanapun, program berkomputer ini hanya bersifat alat bantuan untuk merangka data dan menganalisis kajian. Pengkaji masih perlu menggunakan penilaian secara analitikal untuk menganalisis berdasarkan metode kajian kualitatif yang telah diperjelaskan. Berikut adalah ringkasan memahami gambaran grafik dalam Atlas.ti:

Rajah 4: Kod dalam gambar rajah grafik Atlas.ti 7

Rajah 4 menunjukkan contoh gambaran kod (*code*) yakni kelihatan satu tanda berwarna “kuning” di sebelah kiri bagi membezakan antara dengan petikan (*quotation*) dan memo.

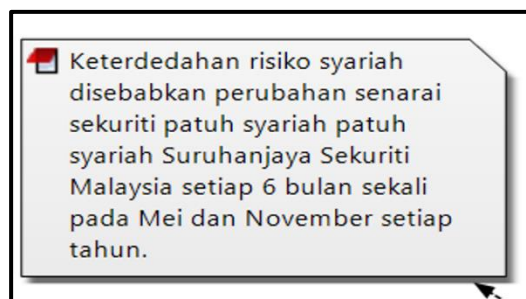

Rajah 5: Petikan dalam gambar rajah grafik *Atlas.ti*

Rajah 5 menunjukkan gambaran petikan (quotation) yakni kelihatan satu tanda “seakan-akan cebisan kertas berwarna kuning” di sebelah kiri. Kemudiannya diikuti label [1:1] dan [2:1]. Nombor hadapan label menunjukkan data informan yang dipetik. Ini bermaksud [1:1] dipetik dari hasil temu bual informan 1 manakala [2:1] menunjukkan dipetik dari informan 2. Kedudukan label informan boleh dirujuk pada bab 5 rajah 5.1. Nombor belakang tidak menunjukkan makna yang penting tetapi hanya sekadar menunjukkan urutan petikan dalam dokumen utama hasil temu bual.

Rajah 6: Memo dalam gambar rajah grafik *Atlas.ti*

Rajah 6 menunjukkan gambaran memo yakni kelihatan satu tanda “seakan-akan buku nota berwarna merah yang terbuka” di sebelah kiri.

ISU KESAHIHAN DAN KEBOLEHPERCAYAAN DALAM KUALITATIF

Bagi mengukuhkan aspek kebolehpercayaan dan kesahihan kajian kualitatif, terdapat pelbagai pendekatan yang digunakan untuk mewujudkan kebolehpercayaan dan kesahihan dalam kajian kualitatif. Umumnya, Kajian kualitatif menggunakan pendekatan Guba dan Lincoln (1985) bagi menunjukkan aspek kebolehpercayaan dan kesahihan yang berlainan daripada kajian kuantitatif. Guba dan Lincoln menggunakan istilah-istilah kredibiliti, dipindah milik, kepercayaan dan kepastian dalam kajian kualitatif. Kriteria kredibiliti, pindahan, kewibawaan dan kepastian dalam kajian kualitatif bertujuan mengukuhkan aspek kebolehpercayaan dan kesahihan di samping untuk menyeimbangkan isu bias yang mungkin berlaku dalam pengumpulan data mahupun semasa menganalisis data kajian kualitatif. Namun begitu, penggunaan program Atlas.ti dalam penyelidikan kualitatif khususnya dalam pengajian Islam akan mengukuhkan aspek kesahan dan kebolehpercayaan kajian. Ini kerana setiap kod-kod yang dibentuk akan dihubungkan secara langsung dengan sumber primer sama ada teks kajian, transkrip, gambar, video dan sumber-sumber asal kajian. Begitu juga memo dihubungkan dengan mana-mana kod yang dirujuk serta ditanda dengan jelas kaitan tersebut. Selain itu, kod-kod yang dibentuk daripada pelbagai sumber turut mempunyai trigulasi dengan jelas dalam kajian tersebut. Dan aspek yang paling utama, pengkaji mempunyai kelebihan semasa mempersembahkan hasil kajian dengan baik dengan memaparkan kod-kod, memo dan petikan dalam kajian dengan jelas semasa dalam tesis mahupun semasa proses mempertahankan proposal (defense proposal) atau untuk proses peperiksaan lisan (viva-voice) setelah kajian disemak oleh penilai tesis.

KESIMPULAN

Berdasarkan penjelasan dan perincian mengenai metodologi kajian kualitatif yang digunakan dalam kajian ini jelas menunjukkan terdapat kekuatan aspek kualiti yang sangat diutamakan dalam kajian ini. Metodologi kualitatif mempunyai pendekatan yang tersendiri dalam mengukuhkan kajian termasuklah dalam kriteria kebolehpercayaan dan kesahihan. Pengukuhan kriteria kesahihan dan kebolehpercayaan turut dipersetujui oleh sarjana Muslim yang berhujah bahawa setiap sumber kajian perlu diketahui sejauhmana ketepatan sumber tersebut dan setiap dapatan kajian perlu dijelaskan dan ditunjukkan menggunakan bukti yang kukuh (al-Buti, 1974). Selain itu, penjelasan di atas menunjukkan bahawa metodologi kualitatif mempunyai kemampuan dan kekuatan yang setanding dengan metodologi kuantitatif walaupun kedua-dua metodologi kajian ini mempunyai paradigma yang tersendiri. Tambahan pula, metodologi kualitatif dilihat sentiasa berinovasi dan melakukan perubahan

untuk menyesuaikan keadaan bagaimana untuk memahami setiap situasi kajian secara mendalam dan seterusnya menghasilkan dapatan yang bermanfaat dalam kajian yang dijalankan. Kajian ini turut mencadangkan penyelidik dalam pengajian Islam untuk mengaplikasi program Atlas.ti dalam penyelidikan kualitatif yang dijalankan bagi mengukuhkan aspek penjelasan mendalam dalam kajian tersebut dan turut mengukuhkan aspek kesahan dan kebolehan dengan menunjukkan dapatan secara sistematik dengan sumber-sumber berautoriti secara terus. Bagaimanapun, artikel ini mengemukakan secara asas berkenaan proses menganalisis data kualitatif menggunakan program Atlas.ti. Untuk penjelasan lanjut, pengkaji perlu menyertai kursus asas penggunaan Atlas.ti yang seringkali diadakan dalam seminar pascasiswazah. Selanjutnya, pengkaji perlu mencuba dan meneroka secara langsung berkenaan program Atlas.ti ini. Para pengkaji juga boleh merujuk beberapa tutorial khusus penggunaan Atlas.ti melalui forum dan medium Youtube dengan hanya mencari isu dan masalah yang dihadapi melalui enjin carian. Akhirnya, penyelidikan dalam bidang pengajian Islam perlu sentiasa mendepani kaedah penyelidikan semasa termasuk aplikasi program berkomputer seperti Atlas.ti agar bidang pengajian Islam sentiasa selari dengan perkembangan ilmu dalam bidang sains sosial yang lain.

RUJUKAN

- Al-Buti, M. Sa'id Ramadan. 1974. *Kubra Al-Yaqiniyat Al-Kawniyah Wujud Al-Khaliq Wa-Wazifat Al-Makhluk : Ma`A Tamhid Baligh Al-Ahammiyah Fi Bayan Manhāj Al-Bahth Al-`Ilmi `An Al-Haqiqah `Inda `Ulama' Al-Muslimin Wa-Ghayrihim*. Bayrut: Dar al-Fikr.
- Allan, G. "Qualitative Research," dalam *Handbook for Research Student in Social Sciences*, ed. Allan, G. dan Skinner, C., Ed ke-1 (London: The Farmer Press, 1991), 177-189.
- Amaratunga, D. et al. 2002. Quantitative and qualitative research in the built environment: Application of "mixed" research approach. *Work Study* Vol. 1, No. 1, 17-31.
- Bailey, C. A. 2007. *A Guide to Qualitative Field Research*. Ed ke-2. United Kingdom: Sage Publication Ltd.
- Bennard, H. R. 2011. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Ed ke-5. Plymouth, UK: AitaMira Press, 2011.
- Clarke, A. E. 2005. *Situational Analysis: Grounded Theory After Postmodern Turn*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Denzin, N. K. dan Lincoln, Y.S. 1994. "Introduction: Entering the Field of Qualitative Research" dalam *Handbook of Qualitative Research*, ed. Denzin, N. K. dan Lincoln, Y.S. London: Sage Publication.
- Gulati, P. M. 2009. *Research Management: Fundamental and Applied Research*. New Delhi: Global India Publications.
- Hasan Bahrom dan Mohd Sufi Ismail. 2005. *Adaptasi Kaedah Istimbath Hukum Dalam Analisis Penyelidikan Kualitatif*". 3rd International Qualitative Research Convention 2005: Qualitative Research Experiences Across Discipline, Sofitel Palm Resort, Senai, Johor, 21-23 Ogos 2005.
- Hesse-Biber, S., dan Leavy, P. 2006. *The Practice of Qualitative Research*. Ed ke-2. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hsiung, P. C., "What is Qualitative Analysis", laman sesawang *Lives and Legacies: A Guide to Qualitative Interviewing*, dicapai 2 Jun 2014, <http://www.utoronto.ca/~pchsiung/LAL?analysis/introduction>.
- Ibn Khaldun, *Mukadimah Ibn Khaldun*. 1993. terj. Dewan Bahasa dan Pustaka (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka).
- Idris Awang. 2001. *Kaedah penyelidikan: Suatu Sorotan*. Kuala Lumpur: Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya.
- Kemmis, S. dan McTaggart, R. 2000. 'Participatory Action Research', dalam *Handbook of Qualitative Research*, ed. Denzin, N.K., dan Lincoln, Y. S., Ed ke-2. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Krefting, L. 1991. Rigor in Qualitative Research: The Assessment of Trustworthiness. *The American Journal of Occupational Therapy*. Vol. 45, No. 3, March 1991, 214-222.
- Shenton, A. K. 2004. Strategies for Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects. *Education for Information*. Vol. 22, 2004, 63-75.
- Lancaster, G. 2005. *Research Methods in Management: A Concise Introduction to Research in Management and Business Consultancy*. USA: Routledge.
- Lewins, A. dan Silver, C. 2007. *Using Software in Qualitative Research: A Step-By-Step Guide*. Los Angeles: Sage Publication.
- Lincoln, Y. S. dan Guba, E. 1985. *Naturalistic Enquiry*. Beverly Hills: CA: Sage, 1985.
- Lodico, M. G., Spaulding, D. T., dan Voegtler, K. H. 2010. *Methods in Educational Research: From Theory to Practices*. San Francisco: John Wiley & Sons, 2010.
- Mahdi Zahraa. 2003. Unique Islamic Law Methodology and The Validity of Modern Legal and Social Science Research Methods For Islamic Research. *Arab Law Quarterly* Vol. 18, no. 3/4. 2003, 224-225.

- Mahmood Zuhdi Hj. Ab. Majid. 2001. *Dinamisme Pengajian Syariah*. Kuala Lumpur: Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya, 2001.
- Mangan, J., Lalwani, C. dan Gardner, B. Combining Quantitative and Qualitative Methodologies in Logistics Research. *International Journal of Physical Distribution and Logistic Management*, Vol. 34, No. 7. 2004, 565-578.
- Mason, J. 2004. *Qualitative Researching*. Ed ke-2. London: Sage Publication.
- Meriam, S. B., dan Associates. 2002. *Qualitative Research in Practices: Examples for Discussion and Analysis*. Ed. 1. New York: John Wiley & Sons, 2002.
- Miles, M., dan Huberman, A. M. 1994. *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcesbook*. Ed ke-3. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Miles, M.B. dan Huberman. 1994. *Qualitative Data Analysis*. London: Sage Publication.
- Muhammad Akram Khan. 1985. *Islamic Economics: The State of The Art dalam Challenge of Islamic Economics*, ed. Muhammad Akram Khan. Lahore: All Pakistan Islam Education.
- Mohd Faiz Mohamed Yusof. 2017. *Analisis Keterdedahan Risiko Syariah Syarikat Pengendali Takaful di Malaysia*. Tesis Doktor Falsafah. Universiti Malaya: Kuala Lumpur.
- Neuman, W. L. 2006. *Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approaches*. Boston: Pearson, Allyn and Bacon.
- Othman Talib. 2013. *Atlas.ti: Pengenalan Analisis Data Kualitatif 140 Ilustrasi Langkah Demi Langkah*. Bandar Baru Bangi. MPWS Rich Resources. Lihat juga,
- Parkhe, A. 1993. Messy Research, Methodological Predisposition, and Theory Development in International Joint Venture. *Academy of Management Review*, Vol. 18, No. 2. 1993, 227-268.
- Patton, M. Q. 2002. *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Ed ke-3. Thousand Oaks, CA: Sage Publication Inc (2002).
- Saldana, J. 2013. *The Coding Manual for Qualitative Research*. Ed ke-2. London: Sage Publication.
- Saunders, M., Lewis, P. dan Tornhill, A. 2003. *Research Methods for Business Students*. Ed. ke-3. England: Pearson Education Limited.
- Silverman, D. 2001. *Interpreting Qualitative Data*. Ed ke-4. London: Sage Publication.
- Strauss, A. dan Corbin, J. 1990. *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures And Techniques*. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.

- Wilson J. 2010. *Essentials of Business Research a Guide To Doing Your Research Project*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Wolcott, H. 1994. *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis and Interpretation*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.

*Dr. Mohd Faiz Mohamed Yusof
Pensyarah Kanan
Koordinator Program Pengajian Pascasiswazah
Akademi Pengajian Islam Kontemporari (ACIS),
Universiti Teknologi MARA (UiTM),
Shah Alam.
faizyusof@uitm.edu.my

Dr. Nurhanani Romli
Pensyarah Kanan
Fakulti Pengurusan dan Ekonomi,
Universiti Pendidikan Sultan Idris (UPSI),
Tg Malim, Perak.
nurhanani@fpe.upsi.edu.my